

Радомир Ј. ПОПОВИЋ
Историјски институт
Београд

ВЛАДАРСКА И ЧИНОВНИЧКА ЗАКЛЕТВА У СРБИЈИ У 19. ВЕКУ*

Анстракт: У раду је обрађено питање владарске и чиновничке заклетве у Србији у тзв. „дугом” 19. веку. Владарска заклетва имала је значајно место, будући да су сви владари нововековне Србије заклетву положили на почетку своје владавине, а поједини и више од два пута. Владарска заклетва прописана је у свим уставима Кнежевине и Краљевине Србије. Најчешће владари су се заклињали на очување државне целовитости, устав и народна права. Заклетву су полагали и чланови намесништва. Чиновничка заклетва у Србији у 19. веку законски је почела да се уређује од 1839. године. Начело трипартитне поделе власти заступљено у Уставу из 1838. године, нашло је одраза на прописе о заклетви коју су представници тих грана власти полагали.

Кључне речи: заклетва, владар, намесници, чиновници, Србија, 19. век.

Заклетва има дубоке цивилизацијске и историјске корене. У српској историографској литератури мало пажње је посвећено чину владарске, чиновничке и војничке заклетве у 19. веку, иако је она била присутна у државном и друштвеном животу Србије. Феноменом заклетве прва се код нас бавила етнолог Ласта Ђаповић, која је у обимом невеликој, али садржајно значајној студији *Заклетва на тлу СФРЈ* компаративним приступом од

*Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете и науке Републике Србије *Европа и Срби (1804-1918): Подстицаји и искушења европске модерне* (Ев. бр. 177031).

средњег до 20. века, обрадила то питање.¹ Међутим, у тој студији у појединостима није анализирано питање владарске и чиновничке заклетве у Србији у 19. веку.

Постоје две основне врсте заклетви: *заклетве обећања* и *заклетве потврде*. Прва врста заклетви полагања је на почетку владарске, чиновничке или војничке дужности, док је друга врста заклинања коришћена у судовима у функцији доказног средства, или потврде истинитости исказа сведока.² У овом раду бавићемо се само првом врстом заклетви, због тога што то питање, посматрано у дужем временском раздобљу, омогућава уочавање владајућег идеолошког обрасца у Србији у 19. веку и што друга врста заклетви, због специфичног карактера, захтева посебно истраживање.

Владарска заклетва

Није познато да ли су средњовековни српски и босански владари приликом ступања на престо полагали заклетву. С обзиром на средњовековно поимање владарске власти, по којем је монарх изабраник божији, то није постојала могућност и потреба да владар приликом преузимања власти полаже заклетву.³ Средњовековни владари су, ипак, у својим писаним исправама заклетвом потврђивали привилигије и права властеле, задајући „вјеру господску.”⁴ Цар Душан је једном манастиру 1348. године издао „хрисовуљу уз заклетву”.⁵ Краљ Твртко I је 1378. потврђивао повеље

¹ *Заклетва на тлу СФР Југославије*, Етнографски институт, Посебна издања, књига 16, Београд 1977. Одредница *Заклетва* заступљена је у појединим новијим лексиконима и енциклопедијама, док о војничкој заклетви у 19. и почетком 20. века, више од других облика заклетви, постоји тек неколико чланака. М. Јовичић, *Лексикон српске уставности*, 1804-1918, Београд 1999, 84-85; *Лексикон српског средњег века*, приредили С. Ћирковић, Р. Михаљчић, Београд 1999, 204-205; *Енциклопедија православља* 1, Београд 2002; Д. Самарцић, *Војничка заклетва и војна застава у Србији и Црној Гори*, Даница 4, 1997, 121-130; П. Бојовић, *За Књаза и отаџбину војничка заклетва*, Ниш 1904; С. Магдаленић, *Војничка заклетва*, Београд 1909; В. Богишић, *Зборник садашњих правних обичаја у Лужних Словена*, Загреб 1874, 555, 557-560, 563.

² Л. Ђаповић, *нав. дело*, 12-13.

³ *Исто*, 28-29.

⁴ С. Ћирковић, „*Верна служба*” и „*вјера господска*”, *Зборник ФФ у Београду* 6,2 (1962); С. Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија Немањића*, Београд 1997, 60-61; *Лексикон српског средњег века*, 205.

⁵ *Лексикон*, 205.

својих претходника Дубровчанима и заклео се на крст и јеванђеље. Бројни су слични примери у повељама српских и босанских средњовековних владара.⁶

Владари нововековне Србије на почетку владавине полагали су заклетву. Карађорђе на збору у Орашцу 14. фебруара⁷ 1804. године, кнез Милош на Таковском збору 23. априла 1815. године, кнез Михаило приликом преузимања кнежевске власти 14. марта 1840. године⁸, а кнез Александар Карађорђевић 7. новембра 1842. године⁹. Када су кнез Милош и кнез Михаило по други пут преузимали кнежевску власт, нису се заклињали 1859, односно 1860. године. Кнез Милан заклео се 7. октобра 1872. године пред посланицима Народне скупштине у Крагујевцу¹⁰, краљ Александар Обреновић 16. јуна 1893. године у Београду.¹¹ Краљ Петар I Карађорђевић заклео се пред посланицима Сената и Народне скупштине у згради Народне скупштине у Београду 25. јуна 1903. године.¹²

Заклетва је, углавном, означавала непосредни почетак владавине, мада је било примера у другој половини 19. века да су кнежеви и краљеви, као уставни владари, заклетву на устав полагали неколико недеља после преузимања власти. Пошто је 22. августа 1872. године преузео власт од намесништва, кнез Милан је заклетву положио 7. октобра те године, а краљ Александар Обреновић 16. јуна 1893. године, три месеца после преузимања власти.

Поједини владари, осим на почетку, током владавине заклињали су се на уставе. Вожд Карађорђе заклео се на уставне акте из 1808. и 1811. године, а заједно са њим, заклетву су положили и чланови Правитељству-јушчег совјета, чиме су свечано потврђена међусобна права и обавезе. Команданти, кнезови и „сав народ“ признавао је 1808. године Карађорђево

⁶ Г. Бехмен, *Идеолошки аспекти аренги, заклетви и санкција у средњевјековним босанским исправама*, Историјски записи LXXXII, 1-2 (2009), 167-175.

⁷ Сви датуми су по грегоријанском календару, изузев датума цитираних новина из 19. века, који су остављени по јулијанском календару.

⁸ „Г. митрополит позове Књаза да по старом христјански владатеља обичају православну веру исповеди, који кад свети Символ вере с побудитељним гласом чита, буде повторително од митроплита позван, да на Устав Књажества Србије заклетву положи, коју је он, окружен од свију архијереја, под небом стојећи и руке на крсту и евангелију држећи (...) изговорио” (Новине србске, даље: СН, бр. 10, 9. март 1840).

⁹ СН, бр. 44, 26. октобар 1842.

¹⁰ *Протоколи Народне скупштине држане у Крагујевцу*, Београд 1872, 9-14.

¹¹ *Народна скупштина, лист о раду српске Народне скупштине*, бр. 1, 9. јун 1893, 7.

¹² *Стенографске белешке о раду ванредне Народне скупштине за 1903. о избору краља и доношењу Устава*, Београд 1903, 197-198.

вођство и право наследства, „а он Господар Георгије Петровић, објешчава се за сав народ отеческу бригу носити и Совјет Народни за верховни земље Суд препознавати”.¹³ Кнез Милош се заклео на Сретењски устав 1835. и на Устав из 1838. године, а краљ Александар Обреновић на Устав из 1901. године.¹⁴

До Сретењског устава 1835. владарска заклетва није законски регулисана. Потоњи уставни Кнежевине и Краљевине Србије садржавали су одредбе о заклетви. У време Првог и Другог српског устанка традиција полагања заклетве преузета је из обичајног права и управо због недостатка писаних норми имала је значајно место у друштвеном животу.¹⁵ Припреме за Први српски устанак почеле су у лето 1803. године, а на Аранђеловдан те године устаници су се, према сведочењу Петра Јокића, први пут заклели пред буковичким протом Атанасијем Антонијевићем.¹⁶ На збору у Орашцу 14. фебруара 1804. године, устаници су се заклели на верност војду Карађорђу „...да ћемо верни бити своје старешини и свом народу и да нећемо издати свога старешину и један другог до последње капље крви. Целивамо по заклетви пред протом крест и евангелије, изљубимо се сви...”.¹⁷ На скупштини у Београду 22. јануара 1811. године, када је проглашен трећи уставни закон, Вожд се на следећи начин заклео: *У име*

¹³ С. Новаковић, *Уставно питање и закони Карађорђевог времена*, Београд 1907, 48.

¹⁴ Тог дана у Двор су дошли чланови Сената и Народне скупштине. Седницом Народног представништва председавао је председник Сената.

Димитрије Маринковић, краљ Александар и краљица Драга у пратњи председништва Сената и Народне скупштине, министара и дворске свите ушли су у салу у 11 сати. Краљ је пред митрополитом Инокентијем и дворским протојерејем и ђаконом положио заклетву, коју је затим потписао и после чега је напустио дворану (*Стенографске белешке Народног представништва за 1901. годину*, 1329-1330).

¹⁵ В. Богишић, *нав. дело*, 557-560; *Протокол и Регистар Шабачког магистрата од 1808. до 1812. године*, приредио Радомир Ј. Поповић, Београд 2010.

¹⁶ Прота Атанасије је од окупљених тражио „верност и постојанство”, подсетио је на издају Вука Бранковића храбрећи присутне божјом помоћи. „Сад прота извади из цепа један мали крстић. Ми устадосмо сви; он нам рече да дигнемо увис три прста. Потом он поче говорити (...) „Ко издо, издало га тело; пожелио али не мого поћи; нити му се старо ни младо у кући јављало. Од руке му се све скаменило, у тору му не блејала стока, у обору не рикала. Да Бог да се у сињи камен створи да се други на њега угледају. Нити био срећан ни дуговечан нит лица Божија игде угледао. Ми смо на све то викали Амин. Потом пољубисмо крст, па поседасмо” (*Казивања о српском устанку*, приредила Драгана Самарцић, Београд 1980, 167; Р. Љушић, *Вожд Карађорђе 1*, Београд 2000, 49-50).

¹⁷ *Казивања*, 35-36, 176-177.

*Свјатија Тројици три прста дижем, гди заклињем се Богом живим, честним крстом и свјатим Евангелијем и свим свјатим, да ја хоћу за народ, који предводим, за своје и свакога мени потчињенога отечески бринути се за обрану нас свију, славу нашега народа дјелати, имјеније моје да и сам живот жртвоват пожалити нећу за спасеније народа, ослобожденије отечества и нас особ.*¹⁸

У изворима нису сачуване појединости везане за полагање Милошеве заклетве на Таковском збору.¹⁹ Међутим, о друге две кнежеве заклетве, постоји више података. Сретењским уставом, члан 44, одређено је да владар приликом ступања на престо „издаје ... народу на честном крсту и Еванђелију (...) заклетву.”²⁰ Ипак, кнез Милош није положио заклетву прописану уставом, већ скраћену и донекле измењену верзију те заклетеве, коју је, највероватније, саставио Димитрије Давидовић, писац устава и кнежев секретар. Дакле, положена заклетва кнеза Милоша на Сретењски устав, гласила је: *Заклињем се светом, јединосуичном Тројицом: да ћу Устав овај и цјелост Књажества Србије нерушине држати; да ћу и свакога другог придржавати да и[x] нерушине држи; и да ћу чувати и бранити и слободу и личност и безбједност имања сваког Србина.*²¹

О кнез Милошевом заклињању на Сретењски устав Јован Хаџић и Алекса Симић у мемоарима оставили су, готово, подударне описе. „...Најпре, метуо му је [кнезу Милошу-прим. Р. П.] митрополит Петар обе руке на крст и Јеванђеље, а он их смакне на налоњу, а Стојан Симић дође те му подигне руке опет на крст и Јеванђеље, чинећи се као да мисли да је књаз Милош погрешно, али он их опет спусти на налоњу. (...) Кад му

¹⁸ С. Новаковић, *нав. дело*, 92-93.

¹⁹ В. Караџић, *Историјски списи* I, Сабрана дела Вука Караџића XV, Београд 1969, 57; М. Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српскога народа новијега доба*, Београд 1888, 478.

²⁰ Сретењски устав прописивао је следећу форму владарске заклетве: *Заклињем се светом, јединосуичном и нераздјелном Тројицом, да ћу Устав Књажества Србије држати точно и совјестно у цјелости, и да ћу сваког придржавати, да га такође у цјелости држи; да ћу бранити неповредимост православне восточне цркве у Србији, да ћу свим силама и средствима чувати цјелост Србије и обштенародну слободу личности, и безбједност имања и права сваког Србина; а најпосле да ћу се свакојако старати, да обезбједим и узвисим благостојаније и свега народа Србскога, воопште и свакога Србина понаособ. Тако ми Бог помогао! (Устави Кнежевине и Краљевине Србије 1835-1903, САНУ, Одељење друштвених наука, Извори српског права VIII, уредник Миодраг Јовичић, Београд 1988, 50; даље: *Устави Кнежевине и Краљевине*).*

²¹ СН, бр. 6, 9. фебруар 1835.

је митрополит читао заклетву, а он по њему говорио, онда кад је дошао до речи, да ће устав хранити нерушимо, он је говорио рушимо, чинећи се тобож да не може да изговори нерушимо. Митрополит му пофтори нерушимо, а он опет одговори рушимо, и кад је то тако три пута било, најпосле га митрополит остави на миру, и он се дејствително заклео да ће устав хранити рушимо, као што га је дејствително и нарушио (...).²²

Устав из 1838. године, члан 9, предвидео је заједничко полагање заклетве владара и највиших државних чиновника, пред митрополитом, да неће „чинити ништа противно интересима народа; дужностима, које су им наложене њиовим званијама; дужностима њиове совјести, ни мојој Царској вољи” (подвукао Р.П.). Кнез Милош, чланови Савета и министри, заједно су се заклели на тзв. Турски устав 27. фебруара 1839. године у Саборној цркви у Београду. *Ми долупотписани заклињемо се Всемогућим Богом пред светим његовим Крестом и Евангелијем, да ћемо се клонити сваког дела, које би било противно интересима народа, нашим званијама или дужностима наше совјести, или законој вољи султана, да ћемо напротив тога Устав Књажества Србије, који нам је премилостиви султан наш у половини шевала 1254. по турском љеточисленију (од 10. до 12. декемврија 1838) даровао, не само точно набљудавати, него и настојавати да га сваки Србин точно набљудава, тако нам Господ Бог помогао, и тако да можемо дати о томе одговор на страином његовом суду. Закључавајући ову нашу заклетву целујемо слово и крст Спаситеља нашег. Амин.*²³

Намеснички устав из 1869. године, члан 11, уредио је питање владарске заклетве, коју је кнез Милан Обреновић положио 7. октобра 1872. године. *Ја, Милан М. Обреновић IV, примајући владу, заклињем се свемогућим Богом и свим што ми је најсветије и најмилије на овоме свету, пред светим његовим крстом и евангелијем, да ћу земаљски устав неповређен одржати, да ћу по њему и законима владати, и да ћу у свима мојим тежњама и делима само добро народа пред очима имати. Изричући свечано ову моју заклетву пред Богом и народом, призивам за сведока Господа Бога, коме ћу одговор давати на страином његовом суду, и потврђујем истинитост ове заклетве целивањем св. евангелија и крста Господа Спаситеља Исуса Христа. Тако ми Господ Бог помогао. Амин!*²⁴

²² Сећање Алексе Симића на књаза Милоша (приредио и предговор написао Радош Љушић), Београд 1997, 55; Ј. Хаџић, *Спомени из мојег дневника*, Огледало србско I, Нови Сад 1864, 69.

²³ СН, бр. 8, 25. фебруар 1839.

²⁴ *Устави Кнежевине и Краљевине Србије*, 93; *Протоколи Народне скупштине држане у Крагујевцу 1872. године*, 9-14.

Такође, Устав из 1888. године, члан 60, предвидео је да краљ, ступањем на престо, полаже заклетву пред Народном скупштином. Краљ Александар Обреновић 1893. године и краљ Петар Карађорђевић 1903. године заклели су се следећом заклетвом: *Ја [Александар Први, Обреновић Пети]/[Петар Први], ступајући на Престо Краљевине Србије и примајући Краљевску власт, заклињем се свемогућим Богом и свим што ми је најсветије и најмилије на овоме свету, да ћу чувати независност Србије и целину државне области, да ћу земаљски Устав неповредан одржати, да ћу по њему и законима владати, и да ћу у свима мојим тежњама и делима добро народа пред очима имати. Изричући свечано ову моју заклетву пред Богом и народом, призивам за сведока Господа Бога, коме ћу одговор давати на страшноме његовом суду. Тако ми Господ Бог помогао! Амин!*²⁵

Устав из 1901. године у члану 20. прописивао је, такође, владарску заклетву. Краљ се, наиме, заклињао пред Народним Представништвом (Народном Скупштином и Сенатом), што је учинио краљ Александар Обреновић. *Ја Александар Први, Краљ Србије заклињем се Свемогућим Богом, да ћу чувати независност и целину Краљевине, да ћу владати по Уставу и законима, да ћу одржавати неповређена права народна и да ћу у свима Својим делима и тежњама вазда имати пред очима добро народно. Тако Ми Господ Бог помогао.*²⁶

У већини владарских заклетви од 1835. године доминирају три вредности на које се владари заклињу: „устав”, „добро народа” и „државна целовитост”. Истовремено, владарске заклетве одражавале су околности под којима су поједини уставни проглашени. У заклетви прописаној Сретењским уставом, као и у измењеној верзији на коју се кнез Милош заклео, унете су идеје опозиције која је издејствовала доношење тог устава. „Слобода личности” и „безбедност имања сваког Србина”, права грађана Србије разрађена су у једанаестој глави Сретењског устава. Већ у заклетви према Уставу из 1838. године, не помиње се уопште целина државне територије, већ „закон воља султана (...), који нам је устав (...) даровао.” Од Устава из 1869. понављају се горе наведене три вредности на који се владари заклињу. Међутим, редослед је различит. То што се кнез према Уставу из 1869. прво заклињао на

²⁵ *Устави Кнежевине и Краљевине Србије*, 146-147; *Народна скупштина, службени лист о раду српске Народне скупштине*, бр. 1, 9. јун 1893, 7; *Стенографске белешке о раду ванредне Народне скупштине за 1903*, 197-198.

²⁶ *Устави Кнежевине и Краљевине Србије*, 172; *Стенографске белешке Народног представништва за 1901. годину*, 1329-1330.

очување Устава и закониту владу, последица је тога што је Устав донет за време Милановог малолетства и самим тим што му је био наметнут. Већ према Уставу из 1888. године, у време када је Србија међународно призната држава, владар се прво заклињао на очување „независности Србије и целину државне области”, па на Устав и на крају на добро народа. У Октроисаном уставу из 1901. редослед приоритета у заклетви је исти је као у Уставу из 1888. године.

Чин полагања владарске заклетве пропраћен је, каткад, другим церемонијама: водоосвећењем или миропомазањем владара. Водоосвећење је литургијски чин којим се путем освештане воде призива благодет божја која има силу освећења и очишћења, како на личност владара, тако и на простор у којем се ритуал обављао. Током полагања заклетве, владари су држали у рукама крст, или су стављали руке на крст и јеванђење, призивајући тим ритуалним чином за сведока Бога, као врховног пресудитеља, истовремено вербално се заклињући у Бога. Пошто би се владар заклео, следио је чин миропомазања, као што је било 1840. године на почетку кнез Михаилове владавине и 1842. године на почетку владања кнеза Александра Карађорђевића. Веровало се да миропомазник тим чином добија *дар Духа Божјег*, који га штити и издваја од осталих.²⁷

Осим за владаре, устави Кнежевине и Краљевине Србије, предвиђали су и да намесници полажу заклетву. Сретењски устав у члану 34, Намеснички устав у члану 14, Устав из 1888. чланом 167 и Устав из 1901. чланом 21 прописао је ту обавезу за намеснике.²⁸ Заједничко за

²⁷ Српске новине подробно су писале о чину миропомазања кнеза Александра Карађорђевића. „Потом започео се чин миропомазања, у који је пар дијакона довео Књазу ужежену свећу. По совршенију евангелија изишло је цело чинодејствујуће свештенство на царска врата с претходећа два дијакона и ставило се тако у ред, да су код амвона и с једне и друге стране прва два дијакона ишла, а за њима све по два свештеническа лица од нижег степена на више прелазећи к царским вратима стајала су, најпосле пак два архијереја до самог степена пред царским вратима место заузела, и онда се приближио епископ Тимочки г. Доситеј Новаковић, с првим дијаконом на десној страни стојећим к столу Књажеском, и позвао Књаза да миропомазанија ради приступи к царским вратима, на који позив Књаз са Епископом дошао је посред постављеног чинодејствујућег свештенства до степена пред двери, где га је Митрополит с два дијакона, од који је један књигу а други свећу држао очекивао и по прочитанију прописани молитава, пошто се и сам Књаз на исти степен попео, светим миром помазао, а ужички епископ г. Никифор, који је као и Тимочки на самом степену стојао, показна је места отирао. По миропомазанију Књаз се (...) вратио на своје место” (СН, бр. 44, 31. октобар 1842).

²⁸ *Устави Кнежевине и Краљевине Србије*, 49, 93-94, 134, 172.

наведене чланове устава била је обавезивање намесника да ће бити верни владару и да ће владати по уставу и законима. Садржај намесничке заклетве прописан је једино у Сретењском уставу.²⁹ Турским уставом, није предвиђена установа намесништва, а ипак за време његовог важења постојала су два намесништва: Прво намесништво 1839/1840. и Друго намесништво 1868-1872. Кнеза Милоша, после абдикације 1839. године, наследио је син Милан. Будући тешко болестан, фактички није преузео власт, јер је опозиција, искористила његову болест и 14. јуна 1839. године образовала Намесништво. Намесници Аврам Петронијевић, кнежев представник, Јеврем Обреновић, председник Савета и Тома Вучић Перишић, заповедник народне војске, пре ступања на дужност заклели су се пред митрополитом Петром, епископима, члановима Савета, министрима и посланицима Народне скупштине.³⁰ После убиства кнеза Михаила, у Топчидеру је 2. јула 1868. отпочела с радом Велика народна скупштина на којој је за владара Србије проглашен малолетни кнез Милан и Намесништво. Намесници Миливој Петровић Блазанавац, Јован Ристић и Јован Гавриловић тог дана су се заклели пред посланицима Велике скупштине, митрополитом Михаилом и двојицом свештеника. Претходно је митрополит одржао говор у којем је намеснике позвао на родољубље, верност и будућност Србије. „Запечатите, Господо, своје обећање светом вером, потврдите своју реч што ју данас свечано народу задајете,

²⁹ Форма заклетве за намесништво према Сретењском уставу гласила је: *Заклињем се светом, јединосушном и неразједном Тројицом, да ћу Књазу вјеран бити; да ћу у свршивању Књажеске власти за време малолетства његова одржати Устав Књажества Србије у цјелости, нити да ћу се у најмањем чему от њега удаљивати, нити допустити коме да се удали од њега; да ћу цјелост Књажества Србије, и обитенародну и личну безбједност бранити, и одржавати права сваког Србина, и старати се свим силама о обитенародном и понаособном благостојању Србском. Тако ми Бог помогао (Устави Кнежевине и Краљевине, 49).*

³⁰ Заклетва намесника 1839. године гласила је: *Ми долепотписани заклињемо се Всемогућим Богом пред светим његовим Крестом и Евангелијем да ћемо као Намјестници достоинства Књажеског у Србији сва тројица согласно и нераздељено ништа један без другог не чинећи, све дужности са овим звањем скопчане точно, верно и свето испуњавати, придржавајући се совјестно у свему Устава Земаљског, и да ћемо одма, како Блистателна Порта Књаза новог у достојанству потврди, Намјесничество ово наше положити; тако нам Господ Бог помогао, и тако да можемо дати о томе одговор на страшном његовом Суду. Закључавајући ову нашу заклетву, цјелујемо Слово и Крест Спаситеља нашег Амин (СН, бр. 23, 7. јун 1839).*

заклетвом коју пред Богом и црквом изричете Србији и њеном кнезу.”³¹ Заклетва је опширношћу и јединственим ритуалом (двоструко заклињање на крст и еванђење) требало додатно да обавезе намеснике. Краљ Милан на дан абдикације, 6. марта 1889. године, користећи своје уставно право именовано је чланове намесништва: Јована Ристића, Косту Протића и Јована Бели-Марковића. Они су у Двору, у присуству бившег краља и малолетног краља, положили заклетву.³²

³¹ Заклетву коју су намесници положили 1868. године гласила је: *Ми долепотписати намесници кнежевe власти у Србији по избору законите скупштине народне држане у Топчидеру 20. јунија 1868. године због непунолетства кнеза србског Милана Обреновића IV примајући владу у своје руке заклињемо се свемогућим Богом пред светим његовим крстом и еванђељем да ћемо савестно и верно вршити високе дужности наше на корист отачаства и народа нашег, да ћемо се у свима својим делима руководити интересима Србије, да ћемо се клонити свачега и сваког дела, које би било противно нашој савести и законима земље или користи и праву Србије и кнеза србског Милана Обреновића IV него се свечано обавезујемо и заклињемо да ћемо брижљиво настојавати да сваки Србин точно испуњава законе земље и да ћемо верно очувати владу младом свом кнезу Милану, коме се на верност заклињемо пред Богом и српском народу. У опште заклињемо се да ћемо све силе своје за благо и срећу народа, отачаства и кнеза нашег употребљавати. Да је ова наша заклетва искрена, призивамо за сведока Бога, коме ћемо одговор давати на његовом страшном суду. Изричући свечано ову нашу заклетву пред Богом и народом, потврђујемо истинитост ове целивањем светог еванђења и крста Спаситеља Господа Исуса Христа. Тако нам Бог помогао! Амин! (Протокол Велике народне скупштине која је држана у Топчидеру после мучко-крвничког убијства књаза Михаила М. Обреновића III, Београд 1868, 25).*

³² *По сили наменованија Његовога Величанства Краља Милана I основаног на члану 70 Устава Земаљског, ми потписани Краљевски намесници примајући краљевску власт у своје руке, заклињемо се Свемогућим Богом и свим што нам је најсветије на овоме свету, да ћемо до пунолетства Његовога Величанства Краља Србије Александра I савесно вршити своје намесничке дужности на корист Отаџбини и Престолу, да ћемо бити верни Краљу Александру чувајући са оданошћу његов Краљевски престо, и да ћемо владати по Уставу и законима земаљским. Да је ова наша заклетва искрена, призивамо за сведока Господа Бога, коме ћемо давати одговор на његовом страшном суду. Тако нам Господ Бог помогао! Амин (СН, бр. 42, 22, фебруар 1889, ванредни број).*

Чиновничка заклетва

Чиновничка заклетва у Србији у 19. веку у непосредној вези је за уставним и законским уређењем земље. Дугорочно и систематско устројство државне управе почиње проглашењем Устава 1838. године, који је, упркос свим манама, поставио начело трипартитне поделе власти. Положај чиновника до Устава из 1838. године био је несигуран и несталан. Наведени устав и Уредба о чиновницима од 29. марта 1842. обезбедили су сталност чиновничког звања. Чиновнички положај, у склопу целокупног кнез Михаиловог уставног законодавства, први пут је систематски регулисан 1861. године *Законом о чиновницима грађанског реда*, који је убрзо замењен другим таквим законом од 27. фебруара 1864. године, који је са мањим допунама и изменама остао на снази до стварања југословенске државе.³³

Чиновничка заклетва од 1838. године прописивана је уставом и уређена законима. До тада су се народне старешине заклињале према обичајима и црквеним правилима. За време Првог српског устанка целокупни државни апарат био је у функцији рата и ослобођења земље и по свом карактеру заклетва је била више војничка, него цивилна. Прота Матија Ненадовић, на пример, пише да су се чланови Правитељствујушћег Совјета заклињали у нахијама из којих су долазили и да су на заседање Совјета доносили пуномоћја.³⁴ Из времена прве владавине кнеза Милоша није познат ниједан пропис којим је регулисано старешинско и чиновничко полагање заклетве. Поп Никола Костић, тек постављени кнез Пожешке нахије, заједно са Радославом Јеленчанином, у писму од 14. јануара 1816. године заклињао се кнезу Милошу: „Особито ја поп Никола Костић заклињем се в Свевишњем Богом и Сербском законом да нећу, или учинити илити какву кривоправду кнезу Радославу или знаном или незнаном, колико својем брату рођеном. Ја поп Никола Костић и повтрждам мојом муром ради болошого верованија.”³⁵ Често су старешине и кметови једне кнежине или нахије упућивали писане заклетве верности кнезу Милошу, као што су учинили кнезови и кметови

³³ К. Кумануди, *Основи јавног права Краљевине Србије II књига, Административно право, I Централна управа II Локална управа*, Београд 1909, 4-6; С. Јовановић, *Уставобранитељи и њихова влада 1838-1858*, Београд 1925, 27-44.

³⁴ М. Ненадовић, *Мемоари, целокупна дела, свеска 1*, приредио А. Младеновић, Београд 1986, 126.

³⁵ *Књажевска канцеларија, Нахија пожешка 1815-1839*, приредио Д. Вуловић, Београд 1953, 2.

Пожешке нахије 1826. године.³⁶ Пошто је кнез Милош положио заклетву на Срећењски устав, потом су се приступи чиновници и народни посланици заклели на Устав и верност кнезу.³⁷

Деветим и шеснаестим чланом Устава из 1838. године предвиђено је да највиши чиновници, односно саветници и министри, заједно са кнезом полажу заклетву.³⁸ У неколико чланова Устројенија Савета од 9. маја 1839. године уређено је полагање заклетве чланова Савета и министара, којом су се обавезивали „да неће ништа чинити противно интересима народа, дужностима, које су им наложене њиним званијама, дужностима њине совјести, ни законој вољи царској.”³⁹ Чланом 58 Устројенија Совјета предвиђено је да сви чиновници Савета „полажу заклетву на званије своје пред Совјетом, коју и написмено дају у руке председатељу са потписом својим.”⁴⁰ У Устројенију Књажеске канцеларије од 10. јуна 1839. године (чланови 3 и 43) предвиђено је да Кнежев представник и министар иностраних дела, као и сви чиновници „Канцларије ове, а и Агенција српски у иностраним државама, полажу заклетву на званије своје пред Представником, кому и написмено са потписом својим такоу у руке дају.”⁴¹

Од проглашења Устава 1838. године до Закона о чиновницима грађанског реда из 1864. године, у неколико прописа регулисано је питање чиновничке заклетве. Уставом из 1838. године највиши чиновници (чланови Савета, као носиоци законодавне власти и министри, највиши представници извршне власти) издвојени су од осталих државних службеника и изједначени су са кнезом, са којим су се, као што смо видели, заједнички заклињали. За судије, војску и ниже чиновнике, тзв. „административни чиновници”, установљене су засебне заклетве.

Заклетва чиновника у првим годинама после проглашења Устава из 1838. године, била је прилагођена рангу и положају. Тако је постојала

³⁶ „... И сасвим подвергавамо се ми ниже потписани кнезови и кметови свим височајшим заповестима вашим и добри стојимо за своју кнежину или сељане, (...) и на ово заклињемо се свјатом Тројицом, честним крстом, свјатим јеванђељем, и свим што ми христјани за свјато почитујемо да ћемо верни бити овој заклетви нашој и ми и наши потомци” (А САНУ, Историјска збирка, 923).

³⁷ СН, бр. 6, 9. фебруар 1835.

³⁸ *Зборник закона и уредаба и уредбени указа издани у Књажеству србском*, I, Београд 1840, 3, 5.

³⁹ Чланови 4, 6, 58 (*Исто*, 17, 23).

⁴⁰ *Исто*, 27.

⁴¹ *Зборник закона и уредаба* I, 29, 35.

посебна заклетва за окружне начелнике, за среске начелнике, помоћнике начелника, писаре и сеоске кметове.⁴² У распису Министарства унутрашњих дела од 10. марта 1839. године упућеног свим окружним начелствима и судовима, препоручено је да окружни начелници заклетву полагају у Окружном суду, пред члановима Суда и „надлежним протојерејем”.⁴³ У другом распису, од 22. марта 1839. године препоручено је окружним начелницима да надгледају заклињање среских начелника. Срески начелници би према том распису заклетву „давали” усмено „на крсту и евангелију” пред свештеником и писано према датом пропису.⁴⁴ Посебна заклетва установљена је за помоћнике окружних начелстава и писаре.⁴⁵

Увидело се брзо да је полагање различитих заклетви беспотребно и компликовано, због чега се приступило уједначавању чиновничке

⁴² Указом кнеза Милоша од 10. јуна 1837. године цивилни (*статски*) чиновници добили су војне чинове прапоршчик, поручик, полукапетан, капетан, мајор итд. (*Зборник закона и уредаба у Књажеству Србији у досадањим зборницима нештампаних а изданих од 2. фебруара 1835. до 23. октобра 1875. год.*, Београд 1877, 189-190). Кнез Михаило је уредбом од 26. јуна 1861. године укинуо војне чинове цивилним чиновницима и увео је поделу на платне разреде (*Зборник закона и уредаба издани у Књажеству Србији XIV*, Београд 1862, 132-134).

⁴³ Окружни начелници заклињали су се на следећи начин: *Ја долепотписати заклињем се Свемогућим Богом, пред светим његовим Крстом и Евангелијем, да ћу Устав Књажества Србије, даровани нам премилостивим Султаном нашим у половини шевала 1254. по турскому љеточисленију /од 10. до 12. декемврија 1838/ не само сам точно набљудавати но и настојавати да га сваки мени потчињени точно набљудава, да ћу дела и дужности званија мога, као началник Окружија Н по прописима и наставленијама од претпостављени ми власти изданима, точно, вјерно и совјестно отправљати, да ћу најпосле свега клонити се, што би интересима народним, моме званију, или мојој дужности противно било. Тако ми Господ Бог помогао, и тако да могу дати о томе одговор на страшном Суду. Закључавајући ову моју заклетву, цијеливам слово и крст спаситеља нашег* (Архив Србије, даље: АС, Министарство унутрашњих дела, полицајно одељење, даље: МУД-п, 1839, II, 55).

⁴⁴ Заклетва среских начелника разликовала се од заклетве окружних начелника на једном месту: ... „да га сваки у мени вовреном Срезу [...]” (АС, МУД-п, 1839, IV, 81).

⁴⁵ За помоћнике начелстава у заклетву су унете следеће синтагме: [...], „и настојавати да га сваки мој млађи точно набљудава”, [...], „да свима силама мојима предпостављенога ми Начелника у извршенију његови званични дужности, на ползу народњу потпомагати”, [...]. Заклетва писара садржавала је следећу синтагму: „да ће као писар по умним способностима мојима претпостављенога ми начелника и помоћника у писмоводству охотно потпомагати” (АС, МУД-п, 1839, III, 53).

заклетве. Потпредседник Савета Стефан Стефановић предложио је кнезу Александру 15. маја 1845. године усвајање јединствене заклетве „за чиновнике свију струка правленија без разлике”, изузев чланова Савета и војске.⁴⁶ Резултат те иницијативе била је Уредба од 31. маја 1845. године, којом је прописана јединствена заклетва за све чиновнике, која је гласила: *Ступајући у званије Н.Н. заклињем се Свемогућим Богом и његовом светом и нераздељеном Тројицом, да ћу владајућем Књазу Србском Н.Н. веран, Уставу и законима покоран, и налозима претпостављени ми власти послушан бити. Тако ми Господ Бог помого, и тако да могу дати о томе одговор на страшном његовом суду.*⁴⁷

Међутим, непосредно после усвајања уредбе, Паун Јанковић, министар правде и просвете, у допису кнезу Александру 12. јула 1845. године, аргументовано је образложио да нова заклетва није примењива за судије. Наиме, судије су заклетву полагале према Закону о окружним судовима из 1840. године. Пошто је Уредбом из 1845. године било предвиђено да и судије, попут осталих чиновника, полажу јединствену заклетву, Јанковић је тражио да се из опште заклетве чиновника изузму судије, пошто нова заклетва не садржи важан део судијске заклетве, тј. да ће „при суђењу, без разлике лица и чина, ни на чији атар не гледајући, непристрасно по законима и правди и чистој совјести поступати.”⁴⁸ Јанковићеве примедбе су уважене и годину дана касније, 6. августа 1846. године прописана је нова чиновничка заклетва, из које су изузете судије, војска и чланови Савета. У заклетви су прецизиране „службене дужности” на које се чиновник заклиње. *Ја Н.Н. ступајућу у званије Н.Н. заклињем се Свемогућим Богом, пред светим крстом и на Евангелије да ћу владајућем Књазу Србском Н.Н. веран и уставу земаљском покоран бити; да ћу дужности овог мојег званија по уредбеним прописима и законим налозима претпостављени ми власти точно, ревностно и савестно отправљати; да ћу званичну тајну тврдо хранити и да ћу се сваког дела клонити, које би интересима Правитељства и народа противно било. Тако ми Господ Бог помогао, и тако да могу о том одговор дати на његовом страшном Суду.*⁴⁹

⁴⁶ АС, Министрство иностраних дела, внутрено одељење, даље: МИД-в, 1845, V, 193.

⁴⁷ *Зборник закона и уредаба и уредбени указа издани у Књажеству србском* III, Београд 1847, 44.

⁴⁸ АС, МИД-в, 1845, V, 193.

⁴⁹ *Речник закона, уредба, уредбени прописа и пр. издани у Књажеству Србији од 1827. до половине 1854. год.*, изradio Ђорђе Петровић, Београд 1856, 118. Тако прописану заклетву положио је у Цариграду капућехаја Милан Петронијевић 29. маја 1861. године (АС, МИД-и, 1861, V, 56).

На промену чиновничке заклетве у првим година после проглашења Устава 1838. године, утицале су, свакако, династијске и политичке борбе. Када је у пролеће 1840. године кнез Михаило преузео власт, Министарство унутрашњих дела је у октобру 1840. године предложило Савету промену заклетве. Сматрало се да у претходној заклетви није довољно наглашено „да се сваки у исто време како на Устав, тако и на верност Књазу и Отечеству своје заклиње.” Стога се у измењеној заклетви наглашава чиновничка оданост кнезу, држави и уставу. Заклетва је на почетку гласила: „Ја долепотписати заклињем се Свемогућим Богом, пред светим његовим Крстом и Еванђелијем, да ћу Његовој Светлости, милостивјејшему господару књазу нашем Михаилу М. Обреновићу и Отечеству на сваком месту и у свако време веран бити, (подвукао Р.П.) да ћу Устав Књажества Србије (...)”.⁵⁰ У измењеној чиновничкој заклетви установљеној после преврата из 1842. године, чиновници су се заклињали на верност и поштовање устава „Отечеству нашем Србији и Његовој Светлости Књазу нашем, Господару Александру Карађорђевићу.”⁵¹

После смене на престолу 1858. године, усвојена је нова чиновничка заклетва. Прописом од 31. марта 1860. године, ван снаге стављена је

⁵⁰ Министарство унутрашњих дела је предлагало да се дан за полагање заклетве раније закаже, да онај који полаже заклетву буде у униформи или у свечаном оделу, а исто тако свештеници и чланови суда морали су бити одевени свечано (АС, МУД-п, 1840, IX, 69).

⁵¹ Чиновничка заклетва на почетку владавине кнеза Александра Карађорђевића, на примеру заклетве Василија Филиповића, практиканта Округија рудничког од 13. јануара 1843. године, гласи: *Ја долепотписани Василије Филиповић заклињем се Богом свемогућим, да ћу служити Отечеству нашем Србији честно и верно, да ћу Његовој Светлости Књазу нашем, Господару Александру Карађорђевићу веран бити и Устав и законе и уредбе точно набљудавати, да ћу дужности званија мога совјестно испуњавати, тајну званичу свето хранити и свега онога клонити се, што би ползи народној противно било; да ћу претпостављеним ми властима, надлежателствима и старешинама у свима делима у круг дужности званија мога падајућима послушан и покоран бити, и заповестима и налозима њиовим повиновати се и никада противан показати се нећу; и да ћу нарочито мени претпостављеном Начелству свима силама припомагати, да се мир, безбедност и закони поредак обдржи; да се са непријатељем власти моје, Устава и законога поретка никада слагати нећу и да ћу се свагда онако владати, како да оправдам поверење на мене положено, и са точним и совјестним испуњавањем дужности моји и Богу угодим, и Отечеству на ползу служим, како да с чеистију и похвалом живим и славно умрем. Тако ми Господ Бог помогао, и тако да могу одговор дати на страином суду* (АС, МУД-в, 1843, IV, 1).

уредба о заклетви од 25. јула 1846. године, с напоменом да ће заклетву, приликом ступања на дужност, полагати сви чиновници, изузев војске, судија, саветника и попечитеља. У заклетви из 1846. године чиновници су ступали у *званије* („Ја Н.Н., ступајућу у званије...”), а 1860. у *државну службу* („Ја Н.Н. ступајући у државну службу...”), чиме се снажније наглашавао статус чиновника као државних службеника. Поред тога, чиновници су се по заклетви из 1846. године заклињали Кнезу и на Устав („да ћу владајућем Књазу Србском Н.Н. веран и уставу земаљском покоран бити”), док по заклетви из 1860. године на верност се заклињу само кнезу, и на поштовање устава и закона („да ћу владајућем Књазу србском Н. Н. веран бити; да ћу се Устава, Закона и Уредба Земаљски придржавати”).⁵²

Док је Законом о чиновницима грађанског реда из 1861. (члан 5 и 6) налагана обавеза заклињања чиновника, при томе није прописан садржај заклетве, то питање на дуги временски период решено је Законом о чиновницима грађанског реда из 1864. године. Тада нормирана заклетва чиновника остала је на снази до стварања југословенске државе. Дакле, заклетва је гласила: *Ја Н. Н. заклињем се свемогућим Богом, да ћу владајућем књазу Н.Н. веран бити и да ћу дужност моју по законима и законим наредбама претпостављени ми власти точно и савесно отправљати.*⁵³ Ту заклетву полагали су министри, тим законом сврстани су у ред државних чиновника, учитељи и професри Лицеја. Наиме, учитељи основних школа изједначени су са осталим државним чиновницима законом о основним школама из 1857. године, док су гимназијски професори државни чиновници постали од усвајања закона о гимназијама из 1863.⁵⁴

Намеснички устав донео је новину у погледу чиновничке заклетве. Наиме, до 1869. године, чиновници су се заклињали само једном, приликом ступања на дужност. Међутим, поменути устав предвиђао је да државни чиновници, осим заклетве верности владару, полажу заклетву на

⁵² *Зборник закона и уредаба издани у Књажеству Србији XV*, Београд 1863, 227-228.

⁵³ *Зборник закона и уредаба XIV*, Београд 1862, 39.

⁵⁴ К. Кумануди, *нав. дело*, 17; Срећко Ћунковић, *Школство и просвета у Србији у XIX веку*, Београд 1971, 44-45, 97. Аћим Чумић, професор београдске гимназије, заклетву је положио 6. октобра 1863. пред парохом Милошем Сушићем и директором Ђорђем Малетићем (Јасмина Милановић, *Аћим Чумић 1836-1901*, Београд 2007, 42). На основу Закона о основним школама из 1882. године, члан 53, прописана је посебна учитељска заклетва. До тада, учитељи су полагали горенаведену чиновничку заклетву (*Просветни зборник закона и наредба*, приредили Мил. Марковић и Зар. Р. Поповић, Београд 1895, 908-909).

поштовање Устава.⁵⁵ Јасна је намера намесничког режима да чиновништво заклетвом привежу за своју највреднију тековину-Устав. Расписом Министарства унутрашњих дела од 24. септембра 1869. године наложено је чиновницима тог министарства да положе следећу заклетву: *Пошто сам се ја НН заклео да ћу владајућем Књазу Милану М. Обреновићу IV веран бити, да ћу дужност моју по законим наредбама претпостављени ми власти точно и савесно отправљати, сад се заклињем свемогућим Богом јошт и да ћу се Устава земаљског савесно придржавати.*⁵⁶

Чиновници су се заклињали и приликом промене владара на престоу. Када је краљ Александар Обреновић ступио на престо 6. марта 1889. године, у име којег је владало Намесништво, Министарства унутрашњих дела наредног дана упутило је распис о обавезној заклетви свих чиновника новом краљу.⁵⁷

Чиновници су се заклињали усмено пред свештеником и старешином. Уколико је званичник био на вишем положају, то је ранг свештеног лица пред којим је заклетва полагаана био виши. Чиновник је за време изговарања заклетве држао подигнуту десну руку са састављена три прста. После тога, заклетва је потписивана и предавана на чување у архиву. Писану заклетву оверавао је свештеник потписом и печатом уз уобичајену формулацију да је заклетва положена „по обредима наше православне цркве.”

* * *

За судије, чланове примиритељних судова, окружних судова, Апелационог и Врховног суда, носиоце судске власти, постојала је посебна заклетва. Судијска заклетва предвиђена је Сретењским уставом, али је, ипак, регулисана каснијим законима.⁵⁸ У привременом закону Примиритељних судова од 29. јуна 1839. године предвиђено је да чланови Примиритељних судова заклињу пред општином „у присуству надлежног свештеника, којом ће се обвезати, да неће ништа чинити противно дужностима њиовог званија и опредељенија, и дужностима њине

⁵⁵ Члан 106. Намесничког устава гласи: „Државни чиновници полажу Књазу заклетву, да ће му бити верни и послушни, и да ће се устава савесно придржавати. Војска не полаже заклетву на Устав” (*Зборник закона и уредба издани у Књажевству Србији од почетка до краја 1869*, Београд 1869, 76).

⁵⁶ АС, МУД-п, 1869, XVI, 165.

⁵⁷ АС, МУД-п, 1889, IX, 1.

⁵⁸ *Устави Кнежевине и Краљевине Србије*, 54,

совјести.”⁵⁹ Устројенијем окружних судова од 6. фебруара 1840. године, шестим чланом заклетва за судије гласила је: *Ја (име рекавши) заклењем се Богом свемогућим, да ћу дужности званија мога свето и нерушимо испуњавати, Устава, Закона и уредби земаљски придржавати се, при суђењу без разлике лице и чина, ни на чији атар не гледајући, беспристрастно по законима, правди и чистој совјести поступати, и да ништа, што би ползи и користи Отечества, и слободи и правама народнима противно било, чинити нећу.*⁶⁰ Исту такву заклетву полагале су судије Апелационог суда, установљеног 1840. године, пред вишим црквеним достојанствеником и министром правде.⁶¹

Заклетва судија, попут чиновничке заклетве, била је подложна изменама из политичких и династијских потреба. Почетком педесетих година положај кнеза Александра није имао, као на почетку, широку подршку међу уставобранитељима, а још мање у јавном мњењу. У жељи да се судије у окружним, Апелационом и Врховном суду у већој мери придобију за режим, 25. маја 1853. године, донето је „Допуњење формуле заклетве судејски членова”, како би се у већој мери нагласило „обвезателство верности и привржености к владајућем Књазу.” У односу на претходну, на почетку нове заклетве додато је: „Ја Н. Н. заклињем се Богом свемогућим, да ћу владајућем Књазу Н.Н веран и привржен бити (подвукао Р.П.(...)).”⁶² Судијска заклетва остала је неизмењена до Закона о чиновницима грађанског реда из 1864. године, када је прописана нова заклетва за судије: *Ја Н. Н. заклињем се свемогућим Богом, да ћу владајућем књазу Н.Н. веран бити, да ћу дужност моју точно и савесно извршавати, и да ћу се при изрицању правде без призрења на лице, јединствено закона придржавати.*⁶³

⁵⁹ *Зборник закона и уредаба* I, 237. У Устројенију општина од 13. јула 1839. године не помиње се обавеза полагања заклетве чланова примиритељних судова.

⁶⁰ *Исто*, 183.

⁶¹ *Исто*, 197.

⁶² *Зборник закона и уредаба и уредбени указа издани у Књажеству србском*, VII, Београд 1854, 49-50. Указом од 17. октобра 1850. године, којим је допуњен указ о ношењу униформи прописано је да сви чиновници заклетву полагају у униформи (*Зборник закона и уредаба*, V, 287).

⁶³ Када је кнез Милош 1860. године мењао заклетву за административне чиновнике, оставио је неизмењену уредбу о заклетви чланова суда из 1853. године (*Зборник закона и уредаба издани у Књажеству Србији XV*, Београд 1863, 227-228).

* * *

Носиоци законодавне власти полагали су посебну заклетву. По Уставу из 1838. године законодавна власт припадала је Државном Савету. Саветници, њих 17 били су највиши државни чиновници и они су заједно са кнезом Милошем положили заклетву 27. фебруара 1839. године. Промена на престолу Србије 1858. године, када је одлуком Светоандрејске скупштине за кнеза проглашен Милош Обреновић, промењена је 15. марта 1859. године саветничка заклетва: *Ја Н.Н. ступајући у званије Члена Совјета Земаљског, заклињем се Свемогућим Богом, на светом крсту и евангелију, да ћу владајућем Књазу Н.Н. веран бити; да ћу задобивена права мога отечества свето чувати, и у свима мојим делима само корист и напредак Србије пред очима имати. Тако ми Господ Бог помогао, и тако могао о томе дати одговора на његовом страином суду.*⁶⁴

Закон о Народној скупштини из 1861. године уредио је да се народни посланици заклињу пред министром унутрашњих дела, и „да ће у саветовању и давању гласа само благо отечества и, ако је Књаз сазвао скупштину, право Књаза пред очима имати.”⁶⁵ То што су се народни посланици заклињали пред министром полиције, речито сведочи о нивоу парламентаризма у Србији у то време. Када је Уставом из 1869. Народна скупштина добила већу улогу у законодавству у уставним одредбама нашао се и пропис заклетве народних посланика.⁶⁶ Уставом из 1888. године, чланом 107. нормирана је заклетва посланика, која је примењивана до промене устава 1894. када је враћена заклетва предвиђена Намесничким уставом.⁶⁷ Уставом из 1901. и Законом о пословном раду

⁶⁴ *Зборник закона и уредаба и уредбени указа издани у Књажеству србском*, XII, Београд 1859, 35-36.

⁶⁵ *Зборник закона и уредаба*, издани у Књажеству Србији, XIV, Београд 1862, 143-144.

⁶⁶ *Заклињем се јединим Богом, и свим што ми је по закону најсветије и на овом свету најмилије, да ћу устав верно чувати, и да ћу при мојим предлозима и гласању опште добро Књаза и народа, по мојој души и моме знању непрестано пред очима имати. И како ово испунио, онако ми Бог помогао и овога и онога света* (*Зборник закона и уредба издани у Књажеству Србији од почетка до краја 1869*, Београд 1869, 58).

⁶⁷ *Ја (име) заклињем се јединим Богом и свим што ми је по закону најсветије и на овоме свету најмилије, да ћу Устав верно чувати, и да ћу у своје посланичком раду опште добро Краља и народа, по мојој души и мојем знању непрестано пред очима имати. И како ово испуним, онако ми Бог помогао и овога и онога света* (*Устави Кнежевине и Краљевине Србије*, 141).

Народног представништва из 1902. године за чланове Сената и Народне скупштине прописана је следећа заклетва: *Ја (име и презиме) заклињем се јединим Богом да ћу Устав верно чувати, и да ћу при саветовању и гласању само опште добро Краља и народа у виду имати. И како ово испунио будем, тако ми Бог помогао овога и онога света.*⁶⁸

* * *

Заклетва је, поред заставе, грба и химне, имала важно место у државној идеологији Србије у 19. веку, о чему сведоче Устави Кнежевине/Краљевине Србије с бројним одредбама о владарској, чиновничкој и војничкој заклетви, као и закони и прописи којима је уређено то питање. Поникла из средњовековне државне традиције, српског обичајног права, као и устаљене праксе у европским државама, заклетва у Србији, почев од 1838. године, законски је брижљиво уређивана. Чиновничка заклетва, одражавала је, међутим, тренутне политичке околности, иако је постојала тенденција да се пропише универзална заклетва, која неће бити подложна променама због политичких и династијских разлога, што је, на крају, учињено 1864. Распрострањеност примењивања заклетве у Србији у 19. веку показује како је код чиновништва свесно негован култ државе и династије. Чиновници су заклетву полагали ступањем на дужност и приликом промене владара на престолу. Осим на верност владару, заклинали су се на поштовање Устава, претпостављених, на чување службене тајне итд. Сматрало се да је заклинање на хришћанске светиње морално обавезујуће да код чиновника учврсти поданичку верност и службеничку прилежност. Смена династије у Србији (1842, 1858. и 1903) по правилу доводила је до отпуштања чиновника из државне службе. У тим збивањима, било је чиновника који су, држећи се положене заклетве претходном владару, остајали радије без службе, него што су били спремни да прекрше једном положену заклетву. Било је, наравно, и оних других, који су олако прелазили преко дате заклетве. Култ чиновничке заклетве негован је у Србији до 1944/5. године, када је нова власт укинула ту обавезу, што је један у низу примера револуционарног раскидања државне традиције Србије и Краљевине Југославије после Другог светског рата.

⁶⁸ *Устави Кнежевине и Краљевине*, 178; *Зборник закона и уредаба и уредбени закона*, 57, Београд 1904, 355-356.

Заклетва краља Петра I Карађорђевића (Народна библиотека Србије, Београд, Рг 1157)

Radomir J. Popović

**THE ROYAL AND OFFICIALS OATH IN SERBIA
IN THE 19TH CENTURY**

Summary

The rulers of Modern Serbia took an oath at the very beginning of their reign, and few of them did it several times. The form of the royal oath was prescribed by the Constitutions of the Principality of Serbia as well as by the Constitutions of Kingdom of Serbia (1835, 1838, 1869, 1888, 1901 and 1903). Serbian sovereigns mainly took their oath to the constitution, to preservation of national integrity and to respect of „people’s rights.“ Besides the ruler, the members of the regency as well took an oath. State’s officials oath in the 19th century Serbia is directly related to the constitutional and administrative organization of the country, which was systematically regulated since 1838. The principle of the tripartite division of power, which is represented in the constitutions (the legislative, judicial and executive), reflected itself in the form of an oath, which was taken by representatives of these branches of government. During the 19th century, several different oaths were customized for „administrative officials“, i.e. civil servants, for judges and for the representatives of legislative authorities such as counselors, MPs and senators. In the second half of the 19th century, Serbian kings, ministers, MPs, judges, senior and junior civil servants of the central and local government’s, military officers, elementary school teachers, high school teachers as well as professors at the University (Velika Škola), have been taking the oath. This fact represents an apparent indication that the cult of the state was cultivated by the form of an oath.

Key words: oath, Prince, King, ruler, officials, Serbia, 19. century.

Чланак примљен: 10. 05. 2011.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 27. 06. 2011.